

มะคำดีควาย

1. ชื่อสมุนไพร มะคำดีควาย (MAKHAM DEEKWAI)
2. ชื่อวิทยาศาสตร์ *Sapindus rarak* DC. ชื่อวงศ์ Sapindaceae
3. ชื่ออื่น มะซัก, สัมป่อยเทศ (เหนือ), ประคำดีควาย คำดีควาย (เหนือ, กลาง และใต้), soap nut tree
4. ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

มะคำดีควายเป็นไม้ต้นขนาดกลางสูง 5-10 เมตร แผ่กิ่งก้านและแตกใบส่วนบนของลำต้น

ใบ เป็นใบประกอบที่มีใบย่อยออกตรงกันข้ามหรือทะแยงกันเล็กน้อย ประมาณ 5-12 คู่ ใบย่อยรูปหอก ค่อนข้างหนา โคนใบและปลายใบแหลม

ดอก ดอกสีขาวหรือสีเหลืองอ่อน ๆ ออกเป็นช่อตามปลายกิ่ง กลีบดอกมี 5 กลีบ โคนกลีบติดกันเล็กน้อยและมีกลีบรอง 4 กลีบ ด้านนอกของกลีบรองมีขนสั้น ๆ สีน้ำตาลแดง

ผลกลมเป็นพวง เมื่อสุกกลายเป็นสีดำ

5. ส่วนที่ใช้ทำยา *กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก*

ผลแก่และเมล็ด

6. สรรพคุณของแต่ละส่วนที่ใช้ทำยา *กระทรวงสาธารณสุข*

- ผลแก่ รสขม ดับพิษต่าง ๆ แก้กาฬภายใน แก้พิษร้อน พิษไข้ พิษซาง แก้ชันนะตุ แก้เชื้อรา

- เมล็ด รสเฝื่อนเมา แก้โรคผิวหนัง

ใช้ผลแก่ประมาณ 5 ผล ทุบพอแตกต้มน้ำประมาณ 1 ถ้วย ชโลมผม ทาที่หนังศีรษะบริเวณเชื้อราหรือชันนะตุวันละ 2 ครั้ง เช้า-เย็นจนกว่าจะหาย หรือใช้ผลแก่ 1 ผล แกะเอาแต่เนื้อมาตีกับน้ำจนเกิดฟองแล้วนำมาสระผมเด็ก วันละ 1 ครั้ง จนกว่าจะหาย

7. รายงานการวิจัยปัจจุบัน

จากการศึกษาพบว่าสารสกัดจากผลมะคำดีควาย มีฤทธิ์ต้านเชื้อราที่ก่อโรคผิวหนัง เช่น *Cryptococcus neoformans*, *Candida albicans* และ *Epidermophyton floccosum* เป็นต้น และสารสกัดน้ำจากเปลือกผลผสมกับแชมพูที่ความเข้มข้น 5 มิลลิกรัม/มิลลิลิตร ทำให้เส้นผมสะอาดและลดอาการคันศีรษะได้

8. สารสำคัญ

เนื้อผลมะคำดีควาย ประกอบด้วยอนุพันธ์โทรเทอร์พีนอยด์ ได้แก่ เฮเดอราจีนิน (hederagenin) แซพินโดไซด์บี (sapindoside B) และอีมาจินาโทไซด์บี (emarginatoside B) เป็นต้น และมีองค์ประกอบจำพวกกรดไขมัน แอลกอฮอล์ และฟลาโวนอยด์ เช่น เควอร์ซีทิน (quercetin) เคมเฟอร์อล (kaempferol) และน้ำตาล เป็นต้น

9. แหล่งกำเนิด และกระจายพันธุ์

แหล่งกำเนิดและกระจายพันธุ์ของมะคำดีควาย ได้แก่ ประเทศจีนตอนใต้ ประเทศต่าง ๆ ในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ถึงปาปัวนิวกินี แอฟริกากลางและแอฟริกาตะวันตก

10. พื้นที่เหมาะสมในการปลูกในประเทศไทย

- ลักษณะพื้นที่ พื้นที่สวนผลไม้ ป่าเบญจพรรณทั่วไป หัวไร่ปลายนา
- ภาค ทั่วทุกภาคของประเทศไทย
- จังหวัด ทุกจังหวัดของประเทศไทย

11. การคัดเลือกพันธุ์ (พันธุ์ที่นิยมปลูกในประเทศไทย)

- พันธุ์ที่ใช้เป็นยา พันธุ์พื้นบ้านทั่วไป
- พันธุ์ที่ใช้เป็นอาหาร พันธุ์พื้นบ้านทั่วไป

12. การขยายพันธุ์

ขยายพันธุ์ด้วยการเพาะเมล็ด เมื่อมะคำดีควายแก่ผลจะมีสีดำ และมีเนื้อเยื่อสีดำ เอาเมล็ดไปแช่น้ำ 2 – 3 คืน แล้วนำมาล้างน้ำเอาเนื้อเยื่อออก และเอาเมล็ดไปตากแดด จึงนำไปเพาะในถุงเพาะชำถุงละ 1 – 2 เมล็ด ประมาณ 45 วัน จะงอกออกมาเป็นต้นกล้าต่อไป

13. การปลูก/สภาพแวดล้อมที่เหมาะสมในการปลูก

- ฤดูกาลเพาะปลูก ปลูกได้ทุกฤดูกาล และต้องมีน้ำรดในระยะแรก แต่นิยมปลูกในช่วงฤดูฝนเดือนพฤษภาคม – กรกฎาคม
- การเตรียมดิน โดยการขุดหลุมกว้าง 50 เซนติเมตร ยาว 50 เซนติเมตร ลึก 50 เซนติเมตร รองก้นหลุมด้วยปุ๋ยคอก หรือปุ๋ยหมัก ควรปลูกห่างกัน 4 – 5 เมตร
- วิธีการปลูก เมื่อมะคำดีควายอายุ 1 – 2 ปี นำลงปลูกลงหลุมที่เตรียมไว้กลบดินปักไม้ผูกเชือก ควรรดน้ำให้ชุ่มชื้นอยู่เสมอ

14. การปฏิบัติดูแลรักษา

- การให้ปุ๋ย ควรให้ปุ๋ยคอกพร้อมพรวนดินหลังจากปลูก 6 เดือน และใส่ปุ๋ยปีละ 1 – 2 ครั้ง
- การให้น้ำ ถ้าปลูกฤดูฝนปล่อยตามธรรมชาติก็ได้
- การกำจัดวัชพืช ควรทำพร้อมกับการพรวนดินและใส่ปุ๋ย
- การป้องกันกำจัดโรคและแมลงศัตรู มะคำดีควายจะมีแมลงกัดกินบ้าง ให้ใช้สารเคมีฉีดพ่นในระยะปีแรก

15. การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังเก็บเกี่ยว

- **ฤดูกาลการเก็บเกี่ยว** มะคำดีควายจะออกดอกออกผลเมื่ออายุ 7 – 10 ปี ขึ้นไป และจะออกผลในช่วงฤดูฝน จะแก่ในช่วงเดือนธันวาคม – มีนาคม

- **วิธีการเก็บเกี่ยว** จะเก็บเกี่ยวโดยการใช้ไม้สอย ผลที่แก่จัดใน 1 พวง จะสุก 1 – 2 ผล สอยได้หมด โดยใช้ผ้าใบรองโคนต้น แล้วใช้ไม้สอยให้ร่วงหล่นลงมาผ้าใบที่เตรียมไว้ จะเก็บได้สะดวกขึ้น

- **การแปรรูปหลังการเก็บเกี่ยว** เมื่อได้มะคำดีควายมาแล้ว นำมาล้างน้ำให้สะอาด แล้วนำไปตากแดดทันที ประมาณ 7 – 10 วัน จนแห้ง แล้วนำไปอบอีกครั้งจนแห้งสนิท

- **การบรรจุและการเก็บรักษา** เมื่อได้มะคำดีควายแห้งมาแล้ว นำมาบรรจุใส่กระสอบ เพื่อส่งจำหน่ายต่อไป หรือจะเก็บใส่กระสอบโปร่ง ๆ หรือถุงปุ๋ยใหม่ ควรเก็บไว้ในห้องที่มีอุณหภูมิปกติ

16. การจำหน่าย

ผลมะคำดีควายแก่แห้ง ราคา กิโลกรัมละ 80-200 บาท

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
กระทรวงสาธารณสุข